

ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА

Противодействие на хибридните заплахи в България

Устойчивост на политиките, законодателството
и институциите за неразпространение
на оръжия за масово унищожение

Противодействие на хибридните заплахи в България

Устойчивост на политиките, законодателството
и институциите за неразпространение
на оръжия за масово унищожение

ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА

Настоящият доклад прави преглед на съществуващите в България политически, регулаторни и институционални мерки за противодействие на хибридните заплахи, свързани с ОМУ. В него се разглеждат националните регулаторни и политически инструменти, компетентните органи и механизмите, използвани за (1) предотвратяване и реакция на подозрителни ХБРЯ събития, (2) киберсигурност и (3) противодействие на дезинформацията.

Автори:

Д-р Татяна Новосолова, старши анализатор, Правна програма, Център за изследване на демокрацията
Горан Георгиев, анализатор, Икономическа програма, Център за изследване на демокрацията

Редакционен съвет:

Руслан Стефанов
Д-р Тодор Галев
Димитър Марков

Тази публикация е финансирана с безвъзмездна помощ от Държавния департамент на САЩ. Мненията, констатациите и заключенията, изложени в нея, са на Центъра за изследване на демокрацията и не отразяват непременно тези на Държавния департамент на Съединените щати.

Снимка на корицата: Canva

ISBN: 978-954-477-464-6

© 2022, Център за изследване на демокрацията
Всички права запазени.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ.....	7
ЗАЩИТА ОТ ОМУ И БОРБА С ТЕРОРИЗМА	9
Отбрана	10
Гражданска защита	14
Борба с тероризма	18
Киберсигурност.....	21
Ядрена безопасност и сигурност	22
Химическа безопасност и сигурност.....	25
Биологична безопасност и сигурност	30
МЕДИЙНИЯТ СЕКТОР И ХИБРИДНИТЕ ЗАПЛАХИ.....	35
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	39

СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ, КАРЕТАТА И ФИГУРИТЕ

Таблица 1. Участие на България в инструменти и инициативи за разоръжаване, неразпространение на ОМУ и борба с тероризма	9
Каре 1. Главна дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“	15
Каре 2. Етичен кодекс на българските медии – основни елементи	36
Фигура 1. Институционална рамка в България за противодействие на хибридните заплахи, свързани с ОМУ	39

ВЪВЕДЕНИЕ

Разработването, разпространението и използването на оръжия (и материали) за масово унищожение (ОМУ) – химически, биологически и ядрени оръжия – продължава да бъде **заплаха за европейската сигурност**. Нападенията, включващи използването на химически, биологични, радиоактивни и ядрени (ХБРЯ) материали или агенти, са трудни за разпознаване и определяне, което прави предотвратяването и реакцията на такива нападения особено сложни. Хибридните заплахи, свързани с ОМУ, могат да включват и кибератаки срещу съоръжения, в които се съхраняват или обработват такива материали, кампании за дезинформация, като например необосновани обвинения в действия с ОМУ, и други дейности, които целят да подкопаят съществуващите международни механизми и норми за противодействие на разработването и използването на ОМУ.

Много преди нахлуването си в Украйна Русия усъвършенства **широк арсенал от инструменти за хибридна война, които използва** в Европа: намеса в избори и стратегическа корупция, насочена към политически партии и медии, кибератаки срещу критична инфраструктура и дезинформация, икономическа принуда, както и **целенасочени убийства с помощта на трудни за откриване токсични агенти**.¹ Югоизточният фланг на Европа, и по-специално България, остават уязвими за операциите на Кремъл за оказване на влияние.

България е обект на различни видове хибридни заплахи от страна на Кремъл. Оперативни работници на руското разузнаване бяха официално обвинени в опит за убийство във връзка със случая с отравянето с агент, подобен на „Новичок“, на собственика на най-големия български производител и търговец на оръжия и боеприпаси. Поредица експлозии и други подозрителни инциденти засегнаха различни обекти от военнопromишления комплекс на страната, а критична инфраструктура и институции от публичния и частния сектор пострадаха от цунами от кибератаки, които се засилиха след нахлуването на Русия в Украйна през февруари 2022 г. През октомври 2022 г. прокремълската хакерска група Killnet, проведе серия от разпределени атаки за отказ на услуга (DDoS) срещу министерства и критична инфраструктура. Сървърите и интернет страниците на Центъра за изследване на демокрацията също бяха обект на такива атаки.²

Българската Държавна агенция „Национална сигурност“ (ДАНС) отбелязва, че **през 2021 г. регионът на Черно море се превръща в основна сцена на изострена конкуренция и противопоставяне**. През втората половина на годината Руската федерация започва мащабна хи-

¹ Център за изследване на демокрацията, *Противодействие на хибридните заплахи в България*, Policy Brief № 118, ноември 2022. Относно използването от Русия на токсични агенти при целенасочени убийства вж. решението на ЕСПЧ по делото на Александър Литвиненко, убит през 2006 г. с помощта на полоний, European Court of Human Rights, *Carter v. Russia*, no. 20914/07, September 21, 2021.

² We are Killnet, October 15, 2022.

бридна кампания за прекратяване разширяването на НАТО на изток и запазване на руското влияние в съседни държави. За целта ангажира комплексен инструментариум, в т.ч. дипломация, военна сила, специални служби, икономически дестабилности и зависимости (основно в енергийната сфера), информационни пропагандни и дезинформационни кампании и кибератаки.³

През 2022 г. Кремъл засилва **кампаниите за дезинформация, като използва технически специфични и злонамерени наративи** за разработването на биологично оръжие в Украйна. Предишни подобни усилия, насочени срещу България, включват разпространението на необосновани твърдения, че САЩ провеждат биологични експерименти върху български войници в едно от водещите медицински заведения в страната.⁴ Това е част от по-широките и дългосрочни усилия на Кремъл да всява страх в Европа, като подкопава международните режими и сътрудничеството в областта на неразпространението на оръжия за масово унищожение.

За да засили влиянието на своите дезинформационни наративи в медийния сектор в Югоизточна Европа, Русия все повече разчита на **стратегии за завладяване на медиите**, включително собственост върху медии, контрол върху рекламни бюджети, както и подкрепа и покровителство на доверени журналисти, които произвеждат фалшиви новини, за да разпространяват прокремълски дезинформационни послания.⁵

Настоящият доклад прави преглед на съществуващите в България политически, регулаторни и институционални мерки за противодействие на хибридните заплахи, свързани с ОМУ. В него се разглеждат националните регулаторни и политически инструменти, компетентните органи и механизмите, използвани за (1) предотвратяване и реакция на подозрителни ХБРЯ събития, (2) киберсигурност и (3) противодействие на дезинформацията.⁶

³ Държавна агенция „Национална сигурност“, *Годишен доклад за дейността на ДАНС за 2021 г.*

⁴ Василева, К., „Не, Пентагонът не прави биоексперименти с български войници“, *Factcheck.bg*, 10 март 2022.

⁵ Шентов, О., Стефанов, Р., и Владимиров, М. (ред.), *Кремълският наръчник в Европа*, София: Център за изследване на демокрацията, 2020.

⁶ Част от проучванията, послужили за основа при подготовката на тези раздели от доклада, са осъществени в рамките на инициативите *MASC-CBRN: Методология за оценка на националния капацитет за противодействие на злоупотребата с ХБРЯ материали и информация* и *ARISA 2: Оценка на риска от изолация на заподозрени и обвиняеми: ролята на медиите*.

ЗАЩИТА ОТ ОМУ И БОРБА С ТЕРОРИЗМА

Политиките, нормативната уредба и институционалните мерки за осигуряване на защита от ОМУ и противодействие на тероризма с ОМУ отразяват ангажиментите на България съгласно международното право в областта на разоръжаването, неразпространението на ОМУ и борбата с тероризма. В Таблица 1 е представен преглед на ангажиментите на България по съответните международни договори, конвенции и инициативи.

Таблица 1. Участие на България в инструменти и инициативи за разоръжаване, неразпространение на ОМУ и борба с тероризма

	Международен инструмент/инициатива	Специфична за страната информация
Неразпространение на ядрените оръжия	Договор за неразпространение на ядрените оръжия (ДНЯО)	България изпълнява ангажиментите си по ДНЯО, включително редовното докладване на Международната агенция за атомна енергия (МААЕ) и ЕС в съответствие с приложимото споразумение за прилагане на гаранциите. Председателят на Агенцията за ядрено регулиране (АЯР) следи за изпълнението на разпоредбите на Договора на национално равнище.
	Конвенция за физическа защита на ядрения материал (КФЗЯМ) и нейното изменение от 2005 г.	България е въвела КФЗЯМ и изменението му от 2005 г. и продължава да си сътрудничи с МААЕ за по-нататъшно укрепване на съществуващата рамка за безопасност и сигурност. Агенцията за ядрено регулиране на Република България е основният национален орган за надзор на физическата защита на ядрения материал.
	Договор за всеобхватна забрана на ядрените опити (ДВЗЯО) – <i>все още не е в сила</i>	България е една от 44-те държави, които трябва да ратифицират ДВЗЯО преди влизането му в сила. България оказва подкрепа за работата на Подготвителната комисия на Организацията на Договора за всеобхватна забрана на ядрените опити (ОДЗЯО) в области като обучение, укрепване на режима на проверка и техническа помощ за трети държави. Националното координационно звено за ОДПЗЯО е Министерството на отбраната.
	Комитет „Цангер“ (известен като Комитет на износителите по ДНЯО)	Националната точка за контакт за Комитета „Цангер“ в България е Междуведомствената комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение. България прилага изискванията за контрол на износа и вноса на ядрени материали в съответствие с режима.
	Група на ядрените доставчици (ГЯД)	Определените национални органи за прилагането на този режим включват Министерството на външните работи и Министерството на икономиката и индустрията. Междуведомствената комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение е натоварена с процедурите по лицензиране и издаване на разрешения.
	Кодекс за поведение относно безопасността и сигурността на радиоактивните източници и допълнителни насоки към него от 2004 г.	България се ангажира с прилагането на Кодекса за поведение и неговите допълнения. Председателят на Агенцията за ядрено регулиране (АЯР) е националният регулаторен орган за контрол на източниците на йонизиращи лъчения. Агенцията изпълнява и функциите на национално звено за контакт за улесняване на износа и/или вноса на радиоактивни източници.

	Международен инструмент/инициатива	Специфична за страната информация
Забрана на биологичните и химическите оръжия	Конвенцията за забрана на разработването, производството и натрупването на запаси от бактериологични (биологични) и токсични оръжия и за тяхното унищожаване (КБТО)	България участва в доброволния годишен обмен на мерки за изграждане на доверие по КБТО. Националният център по заразни и паразитни болести изпълнява функциите на национално звено за контакт.
	Конвенция за забрана на разработването, производството, натрупването и използването на химическо оръжие и за неговото унищожаване (КХО)	България участва в работата на Организацията за забрана на химическите оръжия (ОЗХО). Междуведомствената комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение изпълнява функциите на национален орган по КХО.
	Австралийската група (АГ)	Изискванията на Австралийската група относно износа на биологични и химични агенти и токсини и свързаното с тях оборудване са уредени в националното законодателство. Междуведомствената комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение изпълнява функциите на съответен национален орган.
Неразпространение на ОМУ	Резолюция 1540 на Съвета за сигурност на Организацията на обединените нации (Резолюция 1540 на СС на ООН) относно неразпространението на оръжия за масово унищожение	България докладва на Комитета по Резолюция 1540 на СС на ООН за изпълнението на съответните регулаторни и политически мерки, предприети на национално равнище.
	Резолюция 1373 на Съвета за сигурност на ООН относно борбата със заплахите за мира и сигурността, породени от терористични актове	В тази Резолюция се съдържат конкретни разпоредби за борба с финансирането на тероризма. България докладва на Комитета за борба с тероризма към Съвета за сигурност на ООН (КБТ) за изпълнението на съответните регулаторни и политически мерки, предприети на национално равнище.
	Споразумение от Васенаар	България е съучредител на режима, който се прилага за трансфер на конвенционални оръжия и стоки и технологии с двойна употреба. В съответствие с изискванията на режима България предоставя редовни доклади за всеки реализиран износ за държави, които не са членки на ЕС. Националното звено за контакт по Споразумението от Васенаар е Междуведомствената комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение.

Източник: Център за изследване на демокрацията.

Отбрана

Законът за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, приет през 2015 г., определя основните елементи на системата за защита на националната сигурност в България, която включва държавни органи и структури, изпълняващи диплома-

тически, отбранителни, разузнавателни и контрразузнавателни, оперативно-издирвателни, правоохранителни и свързани със сигурността функции (чл. 3, ал. 1).⁷ Тези органи и структури са представени в **Съвета по сигурността**, който е консултативен и координиращ орган към **Министерския съвет**. Съветът по сигурността се председателства от министър-председателя и е ключов механизъм в процесите на вземане на решения и изпълнение на политиките за национална сигурност (чл. 8 и чл. 9). Той разработва и предлага конкретни стъпки и мерки за управление на рискове и кризи и намаляване на заплахите; улеснява координацията между различните ведомства и подпомага комуникацията при кризи (чл. 8 и чл. 9). Съветът по сигурността заседава поне веднъж на три месеца, а при необходимост се свикват и извънредни заседания (чл. 12, ал. 1 и 2). Той има водеща роля в управлението на кризи, като неговият секретариат изпълнява функциите на Национален ситуационен център (чл. 18, ал. 2). Законът съдържа разпоредби за максимална обществена ангажираност чрез създаването на консултативен механизъм, който дава възможност на гражданското общество да участва в разработването на законопроекти и политически инициативи (чл. 24, ал. 2).

Политиката на България в областта на националната сигурност и отбраната по отношение на предотвратяването на разпространението на ОМУ и противодействието на злоупотребата с ХБРЯ материали и информация е изложена в няколко взаимно допълващи се документа. **Националната отбранителна стратегия** (2016 г.), **Доктрината на въоръжените сили на Република България** (2017 г.) и **Актуализираната стратегия за национална сигурност на Република България** (2018 г.) определят параметрите на ядрената, химическата и биологическата защита (ЯХБЗ). ЯХБЗ се основава на три основни стълба – **превенция, защита и възстановяване**, които обхващат дейности, извършвани преди възникването на ХБРЯ събитие, по време на такова събитие и след възникването му.⁸ Основната цел на ЯХБЗ е да се идентифицират възможностите за прекъсване на веригата на ХБРЯ събитие възможно най-рано. Това се постига чрез внимателно планиране, готовност и прилагане на навременни и ефективни мерки за противодействие. ЯХБЗ е съществен елемент от процеса на осигуряване на защитата на въоръжените сили на всички нива на управление и командване и като такъв се разпростира върху целия спектър от военни мисии и операции.⁹ ЯХБЗ има отношение и към приноса на България към многостранните усилия за укрепване на международния мир и сигурност и предотвратяване на разпространението на ОМУ, включително намаляване на риска недържавни субекти да придобият и използват ОМУ.¹⁰

⁷ България, Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, обн. ДВ бр. 61 от 11 август 2015 г., посл. изм. ДВ бр. 15 от 22 февруари 2022 г.

⁸ България, Министерство на отбраната, **Доктрина на въоръжените сили на Република България**, ноември 2017.

⁹ България, Министерство на отбраната, **Доктрина на въоръжените сили на Република България**, ноември 2017 г.

¹⁰ България, Министерски съвет, **Национална отбранителна стратегия**, 2016; България, Народно събрание, **Актуализирана стратегия за национална сигурност на Република България**, 14 март 2018 г., обн. ДВ бр. 26 от 23 март 2018 г.

Законът за отбраната и въоръжените сили на Република България определя параметрите на националната отбрана и ролята, задълженията и отговорностите на българските въоръжени сили.¹¹ Съгласно този Закон на въоръжените сили е възложено да си сътрудничат с други органи за сигурност в борбата срещу разпространението на оръжия за масово унищожение, трафика на оръжие и тероризма (чл. 57, ал. 1, т. 1). Българските въоръжени сили могат да участват и в охраната на стратегически обекти и обекти и системи от критичната инфраструктура (чл. 57, ал. 1, т. 2). Способностите на Българската армия за ядрена, химическа и биологическа защита (ЯХБЗ) са организирани на **три** оперативни нива: **основно, разширено и специализирано**. Целта на тези способности е да осигурят ефективна ЯХБ готовност в случай на ХБРЯ събитие, независимо дали то е възникнало по естествен път, или в резултат на авария или умишлени действия. В Българската армия функционира **автоматизирана информационна система** за ЯХБ наблюдение и ранно предупреждение, която се контролира от Съвместното командване на силите. На национално равнище системата е свързана с Националния оперативен комуникационно-информационен център на Главна дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“ (Министерство на вътрешните работи), а на международно равнище улеснява обмена на данни с аналогичните системи на държавите – членки на НАТО.¹²

Министерството на отбраната участва в **инициативите** и работните групи на НАТО, които имат за цел да укрепят националните способности и колективната сигурност в областта на **ХБРЯ отбрана**.¹³ **Концепцията за рамкова държава (Framework Nations Concept)** е инициатива, ръководена от НАТО, насочена към укрепване на европейските способности чрез устойчиво сътрудничество в областта на отбраната.¹⁴ България участва в Клъстера за ХБРЯ защита, който се ръководи от Германия.¹⁵ **Инициативата за интелигентна отбрана** е лансирана от НАТО като съвместен начин за изграждане на необходимите на Алианса съвременни отбранителни способности по по-рентабилен, ефективен и последователен начин.¹⁶ В рамките на тази инициатива България участва в проект, озаглавен **„Обединени способности за ЯХБЗ“**, който се координира от Полша. България е представена и в Съвместната работна група на НАТО за изграждане на способности по ЯХБЗ.

Съгласно **Постановление № 50**, прието от Министерския съвет на 1 март 2012 г., **Държавна агенция „Национална сигурност“ (ДАНС)** изпълнява функциите на **Национален координационен център по контрапролиферация**. Основната цел на Центъра е да подпомага меж-

¹¹ България, Министерство на отбраната, Писмо № 14-13-7 до Центъра за изследване на демокрацията, 23 септември 2020 г.; **Закон за отбраната и въоръжените сили на Република България**, обн. ДВ бр. 35 от 12 май 2009 г.; посл. изм. ДВ бр. 62 от 5 август 2022 г.

¹² България, Министерство на отбраната, Писмо № 14-13-7 до Центъра за изследване на демокрацията, 23 септември 2020 г.

¹³ България, Министерство на отбраната, Писмо № 14-13-7 до Центъра за изследване на демокрацията, 23 септември 2020 г.

¹⁴ Вж. Major, C. and Mölling, C., *‘The Framework Nations Concept: Germany’s Contribution to a Capable European Defence’*, *SWP Comment*, December 2014/C 52.

¹⁵ Schiff, K., *‘The Framework Nations Concept Cluster “CBRN Protection”*, *Crisis Prevention*, January 27, 2020.

¹⁶ North Atlantic Treaty Organisation, *Smart Defence*, February 20, 2017.

дупедомственото и многостранното сътрудничество в областта на националната сигурност и противодействието на заплахите от ОМУ.¹⁷ ДАНС играе важна роля в предотвратяването на разпространението на оръжия за масово унищожение, като наблюдава посещенията в България на лица, идващи от държави, считани за „рискови“.¹⁸ Агенцията провежда и информационни дейности с представители на български научни звена с цел повишаване на осведомеността относно рисковете от неразрешен трансфер на технологии.

Приетият през 2011 г. **Закон за експортен контрол на продукти, свързани с отбраната, и на изделия и технологии с двойна употреба** е важен елемент от правната рамка за предотвратяване на разпространението на оръжия за масово унищожение.¹⁹ Този Закон определя процедурите и изискванията за износ, внос, трансфер, транзит и брокерска дейност с продукти, свързани с отбраната, и изделия и технологии с двойна употреба, както и контрола върху тези дейности (чл. 1, ал. 1). **Междупедомствената комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение** разглежда заявленията за износ, внос, трансфер, транзит и брокерска дейност с продукти, свързани с отбраната, и с изделия и технологии с двойна употреба.²⁰

Агенция „Митници“ изпълнява **контролни функции** за предотвратяване на **незаконния трафик** на стратегически стоки, включително изделия с двойна употреба и технологии, които могат да бъдат използвани за разработване на ОМУ.²¹ Митническите органи могат да не разрешат, а в определени случаи да забавят за срок до 30 дни, износа на продукти, свързани с отбраната. В случай на нарушение митническите органи могат да налагат административни санкции.²² Националните регулаторни инструменти в областта на контрола на износа и вноса на оръжия за масово унищожение включват още:

- **Постановление № 204 на Министерския съвет от 19 септември 2018 г.** за приемане на Списък на продуктите, свързани с отбраната, и на Списък на изделията и технологиите с двойна употреба, които подлежат на контрол при внос.

¹⁷ България, Държавна агенция „Национална сигурност“, Писмо № 1334 до Центъра за изследване на демокрацията, 1 октомври 2020 г.

¹⁸ България, Държавна агенция „Национална сигурност“, *Годишен доклад за дейността на Държавна агенция „Национална сигурност“*, 2019.

¹⁹ България, Закон за експортния контрол на продукти, свързани с отбраната, и на изделия и технологии с двойна употреба, обн. ДВ, бр. 26 от 19 март 2011 г.; посл. изм. ДВ бр. 63 от 9 август 2019 г.

²⁰ България, Министерство на икономиката и индустрията, *Междупедомствена комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение*; България, Министерство на икономиката, Писмо № 74-00-39 до Центъра за изследване на демокрацията, 7 октомври 2020 г.

²¹ България, Министерство на финансите, Агенция „Митници“, Писмо № 32-274740 до Центъра за изследване на демокрацията, 21 септември 2020 г.; Закон за експортния контрол на продукти, свързани с отбраната, и на изделия и технологии с двойна употреба, обн. ДВ, бр. 26 от 19 март 2011 г.; посл. изм. ДВ бр. 63 от 9 август 2019 г.

²² България, Министерство на финансите, Агенция „Митници“, Писмо № 32-274740 до Центъра за изследване на демокрацията, 21 септември 2020 г.; Закон за експортния контрол на продукти, свързани с отбраната, и на изделия и технологии с двойна употреба, обн. ДВ бр. 26 от 19 март 2011 г.; посл. изм. ДВ бр. 63 от 9 август 2019 г.

- **Постановление № 272 на Министерския съвет от 30 октомври 2012 г. и Постановление № 178 на Министерския съвет от 12 юли 2019 г. за изменение и допълнение на Постановление № 91 на Министерския съвет от 9 април 2001 г. за утвърждаване на Списък на държавите и организациите, спрямо които Република България прилага забрана или ограничения върху продажбата и доставките на въоръжение и свързаното с него оборудване, в съответствие с Резолуции на Съвета за сигурност на ООН и решения на Европейския съюз и на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа.**²³

Специализирано обучение в областта на отбраната и ЯХБЗ се предоставя от **Националния военен университет „Васил Левски“** (курс по военна специализация „Войски за ядрена, химическа, биологическа защита и екология“) и **Военната академия „Г. С. Раковски“** (курс за допълнителна професионална подготовка на офицерите от специалност „Войски за ядрена, химическа, биологическа защита и екология“).²⁴ **Военномедицинската академия** провежда курсове за допълнителна квалификация по дисциплини, като:

- медицинско осигуряване при кризисни ситуации от невоенен характер;
- организация на медицинското осигуряване на населението и войските в близост до атомни електроцентрали;
- отравяния с високотоксични вещества – организация на медицинското осигуряване;
- медицинско осигуряване при земетресения и крупни промишлени аварии;
- организация на медицинското осигуряване на населението и войските при бедствени ситуации от мирновременен и военновременен характер.²⁵

Гражданска защита

Законът за защита при бедствия е ключов регулаторен инструмент в областта на **гражданската защита**. Законът се фокусира върху предотвратяването и намаляването на риска от природни и причинени от човека бедствия и укрепването на националния капацитет за готовност и реагиране при бедствия чрез създаването на единна спасителна система.²⁶ Съгласно този Закон планирането на **превенцията** и управлението на **риска от бедствия се извършва на национално, областно и общин-**

²³ България, Министерство на икономиката, Писмо № 74-00-39 до Центъра за изследване на демокрацията, 7 октомври 2020 г.

²⁴ България, Министерство на отбраната, Писмо № 14-13-7 до Центъра за изследване на демокрацията, 23 септември 2020 г.

²⁵ България, Министерство на отбраната, Писмо № 14-13-7 до Центъра за изследване на демокрацията, 23 септември 2020 г. Вж. също **Военномедицинска академия**.

²⁶ България, **Закон за защита при бедствия**, обн. ДВ бр. 102 от 19 декември 2006 г.; посл. изм. ДВ бр. 60 от 7 юли 2020 г.

ско равнище (чл. 6а). Основният инструмент на политиката в областта на защитата при бедствия е **Националната стратегия за намаляване на риска от бедствия** (чл. 6б). ХБРЯ рискове, включително тези, произтичащи от умишлени действия и използване на ОМУ, са обхванати от националната политическа рамка за превенция на бедствия и гражданска защита (чл. 19). Българските въоръжени сили, службите за сигурност, по-специално **Главна дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“** на Министерството на вътрешните работи (Каре 1), и здравните заведения са включени в единната спасителна система (чл. 20).

Каре 1. Главна дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“²⁷

Главна дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“ е специализирана структура към Министерството на вътрешните работи на България. Тя се състои от две дирекции – „Държавен контрол и превантивна дейност“ и „Оперативни дейности“, както и от 28 регионални дирекции.

Инструкция № 8121-з-953 от 8 декември 2014 г. определя условията и реда за **химическа, биологическа и радиационна защита** в случай на пожар, бедствие или друга извънредна ситуация.²⁸ Инструкцията се фокусира върху ХБРЯ събития, които са резултат от природни бедствия или аварии, включително промишлени и транспортни аварии. Химическата, биологическата и радиационната защита включва предотвратяване на инциденти, намаляване на отрицателното въздействие на инцидентите, извършване на спасителни и евакуационни операции и възстановяване след инцидента. Конкретните дейности включват локализиране на инцидента; откриване, наблюдение и ранно предупреждение на населението в зоната на инцидента; организиране на дейности по химическа, биологическа и радиационна защита; използване на единната спасителна система; поддържане на необходимото техническо оборудване за готовност и реагиране при инциденти, включително лични предпазни средства; прилагане на санитарни, епидемични мерки и мерки за безопасност; и осигуряване на обучение за звената на единната спасителна система.

Съгласно **Националния план за защита при бедствия** българските въоръжени сили са натоварени да изпълняват функциите по готовност и реагиране в случай на ядрено събитие.²⁹ Те включват:

- евакуация на населението в зоната на инцидента и в близост до нея;

²⁷ България, Министерство на вътрешните работи, Главна дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“, Писмо № 198300-8063 до Центъра за изследване на демокрацията, 29 септември 2020 г.

²⁸ България, Министерство на вътрешните работи, Главна дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“, **Инструкция № 8121з-953 за условията и реда за химическа, биологическа и радиационна защита при пожари, бедствия и извънредни ситуации**, 8 декември 2014 г.

²⁹ България, Министерство на отбраната, Писмо № 14-13-7 до Центъра за изследване на демокрацията, 23 септември 2020 г.

- радиационен мониторинг и радиационно разузнаване;
- обеззаразяване на хора, инфраструктура и околна среда;
- спасителни операции и прием на лица, изложени на йонизиращо лъчение, за лечение във Военномедицинската академия.

В съответствие с **Плана за защита при бедствия на Министерството на отбраната** Българската армия поддържа и при необходимост изпраща специализирани подразделения за реагиране и възстановяване при бедствия.³⁰ Те включват **определените формирания за ЯХБЗ**, които са оборудвани с подходящи технологии и устройства и представляват важен елемент от системата за готовност при ХБРЯ събития.

Съветът за намаляване на риска от бедствия към Министерския съвет е консултативен орган, който разработва основните политически и стратегически документи в областта на намаляването на риска от бедствия, включително *Националната стратегия за намаляване на риска от бедствия*, *Националната програма за намаляване на риска от бедствия* и *Националния план за защита при бедствия*, и координира тяхното изпълнение.³¹ Съветът се председателства от **министъра на вътрешните работи**, а директорът на Главна дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“ ръководи секретариата на Съвета.

В *Стратегията за намаляване на риска от бедствия за периода 2014 – 2020 г.* е възприет подход, обхващащ всички рискове, свързани с ХБРЯ, като се разглеждат събития, които могат да възникнат в резултат на природни бедствия (напр. болест възникнала по естествено път), промишлени аварии (напр. технически повреди в атомни електроцентрали, химически заводи и др.) или враждебна злоупотреба (напр. терористични актове).³² За да се предотвратят многото и различни отрицателни последици от природните и причинени от човешка дейност бедствия, в Стратегията са определени **четири приоритетни области на действие**:

- развиване на устойчива национална политика и осигуряване на стабилна правна и институционална рамка за намаляване на риска от бедствия;
- идентифициране, оценка и мониторинг на рисковете от бедствия, включително разширяване и поддържане на ефективни национални системи за прогнози, мониторинг, ранно предупреждение и оповестяване при бедствия;
- изграждане на култура за защита при бедствия на всички нива на управление и в обществото чрез използване на опита, обучението, научните изследвания и иновациите;

³⁰ България, Министерство на отбраната, Писмо № 14-13-7 до Центъра за изследване на демокрацията, 23 септември 2020 г.

³¹ България, Министерски съвет, *Съвет за намаляване на риска от бедствия*.

³² България, Министерски съвет, *Стратегия за намаляване на риска от бедствия 2014-2020 г.*, 2014 г.

- намаляване на съществените рискови фактори и повишаване на готовността за ефективно реагиране при бедствия на всички нива на управление.³³

Националната програма за намаляване на риска от бедствия 2021 – 2025 г., която има за цел да улесни изпълнението на *Националната стратегия за намаляване на риска от бедствия 2018 – 2030 г.*, се фокусира върху следните приоритетни области:

- намаляване на уязвимостта на населението от бедствия;
- подобряване на координацията и ефикасността при реализиране на дейностите за намаляване на риска от бедствия в отделните сектори и недопускане дублиране на дейности;
- повишаване на инвестираните средства в дейности за намаляване на риска от бедствия;
- подобряване споделянето на информация и данни за риска от бедствия;
- използване на публично-частно партньорство за постигане на по-добри резултати в областта на намаляване на риска от бедствия;
- повишаване използването на иновации и технологии в областта на намаляване на риска от бедствия.³⁴

Центърът на НАТО за управление на кризи и реагиране при бедствия (CMDR COE), разположен в България, предлага курсове за допълнителна квалификация за повишаване на оперативния капацитет за готовност и реагиране при извънредни ситуации.³⁵ Те включват:

- управление на кризи и реагиране при бедствия;
- курс за подготовка на планиращи и провеждащи учения в областта на управлението на кризи и реагирането при бедствия;
- курс за ръководни кадри, участващи в операции в отговор на кризи;
- курс за експерти, планиращи операции в отговор на кризи;
- управление на бедствията.

³³ България, Министерски съвет, *Стратегия за намаляване на риска от бедствия 2014-2020 г.*, 2014 г.

³⁴ България, Министерски съвет, *Национална програма за намаляване на риска от бедствия 2021-2025 г.*, 2020 г.; България, Министерски съвет, *Национална стратегия за намаляване на риска от бедствия 2018-2030 г.*, 2018 г.

³⁵ България, Министерство на отбраната, Писмо № 14-13-7 до Центъра за изследване на демокрацията, 23 септември 2020 г.; Вж. също *NATO Crisis Management and Disaster Response Centre of Excellence (CMDR COE)*.

Борба с тероризма

Съгласно *Наказателния кодекс* производството, преработването, видоизменянето, ремонтването, разработването, съхранението, търговията, транспортирането, вносът и износът на **химически, биологични или ядрени оръжия с цел тероризъм** (т.е. с цел създаване на смут и страх в населението или с цел заплашване или принуждаване на орган на власт, представител на обществеността или представител на чужда държава или на международна организация да извърши или да пропусне нещо) се наказва с лишаване от свобода от пет до петнадесет години, ако не е причинена смърт; ако е причинена смърт, наказанието е лишаване от свобода от петнадесет до тридесет години, доживотен затвор или доживотен затвор без замяна (чл. 108а).

Кодексът също така постановява, че производството, преработването, видоизменянето, ремонтването, разработването, съхранението, търговията, транспортирането, вносът и износът на химическо, биологично или ядрено оръжие в нарушение на закона се наказва с лишаване от свобода от една до шест години (чл. 337, ал. 1).³⁶ Ако предметът на престъплението е в големи или особено големи размери, то се наказва с лишаване от свобода от три до десет, съответно от пет до петнадесет години (чл. 337, ал. 3 и 4). Придобиването на химическо, биологично или ядрено оръжие се наказва с лишаване от свобода от две до осем години, а ако оръжието е в голямо количество – с лишаване от свобода от три до десет години (чл. 339). Използването на химическо, биологично или ядрено оръжие или радиоактивни материали, довело да причиняване на телесна повреда или смърт, се наказва съответно с лишаване от свобода от десет до двадесет години и с лишаване от свобода от петнадесет до двадесет години или доживотен затвор (чл. 336а, ал. 3 и 4).

Законът за противодействие на тероризма, приет през 2016 г., определя националната правна рамка за противодействие на тероризма в България.³⁷ Законът предвижда цялостен подход към превенцията и противодействието на тероризма, който се стреми да постигне баланс между защитата на националната сигурност и гарантирането на основните свободи (чл. 1). **Министерският съвет** е основният координиращ орган по изпълнението на дейностите по противодействие на тероризма, като приема и *Националния план за противодействие на тероризма* (чл. 6). В своята дейност Министерският съвет се подпомага от **Съвета по сигурността** (чл. 7, ал. 1). **Националният контратерористичен център** е разположен в **Държавна агенция „Национална сигурност“ (ДАНС)**. На този Център е възложено да извършва обмен на данни, както и анализ и оценка на риска с цел предотвратяване на терористични актове и осигуряване на своевременното и ефективно предприемане на подходящи мерки за превенция и противодействие (чл. 8). В **Държавна агенция „Разузнаване“ (ДАР)** функционира **междуведомствено контратерористично звено**, което има за цел да улесни обмена на данни

³⁶ България, *Наказателен кодекс*, обн. ДВ бр. 26 от 2 април 1968 г.; посл. изм. ДВ бр. 79 от 4 октомври 2022 г.; България, *Матрица на Комитет 1540 за България*, 18 юни 2019.

³⁷ България, *Закон за противодействие на тероризма*, обн. ДВ бр. 103 от 27 декември 2016 г.; посл. изм. ДВ бр. 32 от 26 април 2022 г.

и сътрудничеството между разузнавателните служби, службите за сигурност, въоръжените сили, митническите органи и прокуратурата (чл. 8а).

По силата на този Закон **въоръжените сили на Република България** са натоварени с операции по противодействие на тероризма и преодоляване на последиците от терористични актове (чл. 9, ал. 1). Те имат право да извършват проверка на самоличността на лица, както и да проверяват лични вещи, превозни средства и помещения, ако има достатъчно основания да се предполага, че съответните лица, превозни средства или помещения са свързани с подготовката или извършването на терористичен акт (чл. 9-13). Българските въоръжени сили имат право да използват сила и оръжие, когато това е абсолютно необходимо в предвидените от закона случаи (чл. 14 и 15). **Министър-председателят** може със заповед да създава **Национален оперативен щаб** за управление на силите и средствата за противодействие на тероризма (чл. 17). Щабът се ръководи от **министъра на вътрешните работи** и в случай на конкретна заплаха от терористичен акт или при извършен терористичен акт въвежда в изпълнение *Националния план за противодействие на тероризма* (чл. 17, ал. 2 и 5). В случай на терористичен акт, свързан с химически, биологични, радиоактивни или ядрени вещества или материали, службите за сигурност и въоръжените сили, участващи в операцията по реагиране, трябва да разгърнат оперативен център за химическа, ядрена и бактериологична защита (чл. 39, ал. 2). В зависимост от тежестта на извършения терористичен акт, може да бъде обявено и извънредно положение (чл. 40, ал. 1).

Националният план за действие за борба с тероризма е приет от Министерския съвет през 2017 г. В този план за действие се определят три основни цели:

- осигуряване на постоянна и адекватна защита на гражданите, територията и националните интереси на България срещу терористични заплахи;
- единно разбиране на рисковете и координиране на действията на компетентните органи при повишени нива на заплаха от терористична дейност и при овладяване на последствията от терористични актове;
- превенция на тероризма чрез установяване и отстраняване на причините и условията, способстващи извършването на тероризъм.³⁸

Планът разглежда широк спектър от възможни сценарии за терористични актове, включително риска от използване на оръжия за масово унищожение; риска от използване на взривно устройство за предизвикване на промишлена авария или извънредна ситуация; и риска от разпространение на ХБРЯ материали чрез пощенски пратки. Нивото на терористичните заплахи се оценява по тристепенна скала (ниско, високо и много високо), а степента на готовност за реагиране е на четири нива (постоянна готовност, предупреждение, повишена готовност и реагиране). Планът определя задачите, задълженията и отговорностите на компетентните

³⁸ България, Министерски съвет, [Национален план за противодействие на тероризма](#), 2017 г.

органи на национално, областно и общинско равнище за всяка степен на готовност. Изпълнението на Националния план се допълва от изпълнението на **областни и общински** планове за противодействие на тероризма, които съответните органи изготвят и актуализират.

Законът за Министерството на вътрешните работи, приет през 2014 г., определя принципите, функциите, дейностите, управлението и устройството на Министерството на вътрешните работи (чл. 1).³⁹ **Главна дирекция „Борба с организираната престъпност“ (ГДБОП)** има за задача да предотвратява, противодейства, реагира и разследва организирана престъпност, свързана с химически, биологични и други общоопасни средства и вещества, включително взривни вещества, оръжия и изделия и технологии с двойна употреба (чл. 39, ал. 2). ГДБОП изпълнява и функции по предотвратяване, противодействие, реагиране и разследване на тероризма и заплахата от него (чл. 39, ал. 2). Основната структура в областта на борбата с тероризма в рамките на Министерството на вътрешните работи е **Главна дирекция „Жандармерия, специални операции и борба с тероризма“** (чл. 39, ал. 5). **Главна дирекция „Гранична полиция“** изпълнява функции по охрана и контрол на границите, като извършва проверки на лица, лични вещи, багажи и превозни средства за наличието на взривни вещества, оръжия, боеприпаси и ядрени или други радиоактивни материали на граничните контролно-пропускателни пунктове (чл. 102, ал. 1).⁴⁰ За предотвратяване на незаконен трафик, контрабанда или транспортиране на ядрени и други радиоактивни материали се използва стационарно, мобилно и преносимо оборудване за откриване на такива.⁴¹

С **Постановление № 89 на Министерския съвет от 16 април 2015 г.** е създаден **Междуведомствен координационен център за противодействие на контрабандата и контрол на движението на рискови стоки и товари**.⁴² Центърът е разположен в **Главна дирекция „Борба с организираната престъпност“** на Министерството на вътрешните работи и се състои от представители на следните ведомства:

- Главна дирекция „Национална полиция“, Министерство на вътрешните работи;
- Главна дирекция „Гранична полиция“, Министерство на вътрешните работи;
- Държавна агенция „Национална сигурност“;
- Агенция „Митници“, Министерство на финансите;
- Национална агенция за приходите, Министерство на финансите;

³⁹ България, [Закон за Министерството на вътрешните работи](#), обн. ДВ бр. 53 от 27 юни 2014 г.; посл. изм. ДВ бр. 62 от 5 август 2022 г.

⁴⁰ България, Министерство на вътрешните работи, Главна дирекция „Гранична полиция“, Писмо № 328200-17833 до Центъра за изследване на демокрацията, 28 септември 2020 г.

⁴¹ България, Министерство на вътрешните работи, Главна дирекция „Гранична полиция“, Писмо № 328200-17833 до Центъра за изследване на демокрацията, 28 септември 2020 г.

⁴² България, Министерство на финансите, Агенция „Митници“, Писмо № 32-274740 до Центъра за изследване на демокрацията, 21 септември 2020 г.

- Изпълнителна агенция „Автомобилна администрация“, Министерство на транспорта, информационните технологии и съобщенията.⁴³

Центърът събира и анализира данни 24 часа в денонощието, 7 дни в седмицата, и следи движението на рискови стоки и товари в България.⁴⁴

Министерството на отбраната има вътрешен план за действие за борба с тероризма, който обхваща ролите и отговорностите на структурите, които са под командването на министъра на отбраната.⁴⁵ **Държавна агенция „Национална сигурност“** прилага две процедури за действие, които се отнасят до риска от неразрешено използване и отклоняване на **ядрени и радиоактивни материали**.⁴⁶ Едната процедура се фокусира върху реагирането при разкриване на **незаконен трафик на ядрени материали или радиоактивни вещества или източници** на международни летища, пристанища и гранични контролно-пропускателни пунктове. Другата процедура се фокусира върху реагирането при **нарушения на физическата сигурност**, свързани с кражба, незаконно преместване/превозване и злоупотреба с ядрени материали или радиоактивни източници. И двете процедури се основават на междуведомствен подход и имат за цел да осигурят ефективна координация и сътрудничество.

В координация с **Агенция „Митници“ ДАНС** следи митническите операции, свързани с опасни вещества, които биха могли да се използват за терористични цели и/или за производство на оръжия за масово унищожение.⁴⁷ ДАНС участва активно и в дейности по сътрудничество за минимизиране на критичните фактори, които позволяват доставки на такива вещества до съмнителни крайни потребители.

Киберсигурност

Законът за киберсигурност, приет през 2018 г., определя националната правна рамка за организацията, управлението и контрола на киберсигурността в България, както и изискванията за осигуряване на ефективна **киберотбрана и противодействие на киберпрестъпността** (чл. 1).⁴⁸ Системата за киберсигурност е част от системата за национална сигурност (чл. 7). **Съветът по киберсигурността** е консултативен и координиращ орган, който се председателства от министъра на електронното

⁴³ Министерство на вътрешните работи, Главна дирекция „Борба с организираната престъпност“, **Координационен център за противодействие на контрабандата и упражняване на контрол върху движението на опасни стоки и товари**.

⁴⁴ Министерство на вътрешните работи, Главна дирекция „Борба с организираната престъпност“, **Междуведомствен координационен център за противодействие на контрабандата и контрол на движението на рискови стоки и товари**.

⁴⁵ България, Министерство на отбраната, Писмо № 14-13-7 до Центъра за изследване на демокрацията, 23 септември 2020 г. Вж. също **Военномедицинска академия**.

⁴⁶ България, Държавна агенция „Национална сигурност“, Писмо № 1334 до Центъра за изследване на демокрацията, 1 октомври 2020 г.

⁴⁷ България, Държавна агенция „Национална сигурност“, **Годишен доклад за дейността на ДАНС**, 2019.

⁴⁸ България, **Закон за киберсигурност**, обн. ДВ бр. 94 от 13 ноември 2018 г.; посл. изм. ДВ бр. 25 от 29 март 2022 г.

управление (чл. 9, ал. 1 и 2). Съветът извършва текущ мониторинг и оценка на риска и разработва **Национална стратегия за киберсигурност** и допълнителна **пътна карта за нейното изпълнение** (чл. 10).

Националната стратегия за киберсигурност – Киберустойчива България 2020 е приета от Министерския съвет през 2016 г. и впоследствие удължена до 2023 г.⁴⁹ Стратегията има за цел да повиши цялостния национален капацитет за борба с всички форми на киберпрестъпност и злоупотреба с киберпространството. Особено внимание е отделено на необходимостта от осигуряване на защита на критичната инфраструктура и субектите със стратегическо значение от кибератаки, включително чрез прилагане на мерки, които улесняват сътрудничеството между компетентните органи и операторите на критичната инфраструктура, и модернизацията на съществуващите технически системи. Освен това в Стратегията са заложили редица конкретни действия за предотвратяване и ранно откриване на хибридни заплахи в киберпространството и противодействие на кибертероризма, включително разработване и използване на комбинирано технологично решение за прихващане и установяване на източниците на атаки. Всички тези области са от значение за борбата с разпространението на ОМУ и противодействието на риска от злоупотреба с ХБРЯ материали и свързаната с тях информация.

Концепцията за развитието на изкуствения интелект в България до 2030 г. допълва националната стратегическа рамка за киберсигурност, като поставя основите за управление на риска от злоупотреба със системи, приложения и устройства, използващи изкуствен интелект, тъй като те се внедряват в различни области на обществените услуги, включително транспорт, здравеопазване, градско развитие, правоприлагане, правосъдие, отбрана и др.⁵⁰ Концепцията предвижда и набор от мерки за засилване на обществената ангажираност за насърчаване на отговорна и етична екосистема за развитие на изкуствения интелект (ИИ) и за повишаване на осведомеността за възникващите заплахи, включително за опасността от широкомащабно използване на ИИ за целите на социалната манипулация и дезинформацията.

Ядрена безопасност и сигурност

Законът за безопасно използване на ядрената енергия, приет през 2002 г., има за цел да гарантира, че ядрената енергия, йонизиращите лъчения и радиоактивните материали се използват само за мирни цели в съответствие с разпоредбите на *Договора за неразпространение на ядреното оръжие*.⁵¹ Законът забранява разработването, производството, предаването, търговията (включително международната търговия), съх-

⁴⁹ България, Министерски съвет, *Национална стратегия за киберсигурност – Киберустойчива България 2020*, 13 юли 2016; България, Министерски съвет, *Актуализирана национална стратегия за киберсигурност „Киберустойчива България 2023“*, 2 април 2021.

⁵⁰ България, Министерство на транспорта, информационните технологии и съобщенията, *Концепция за развитието на изкуствения интелект в България до 2030 г.*, октомври 2020 г.

⁵¹ България, *Закон за безопасно използване на ядрената енергия* обн. ДВ бр. 63 от 28 юни 2002 г.; посл. изм. ДВ бр. 102 от 23 декември 2022 г.; България, *Матрица на Комитет 1540 на България*, 18 юни 2019.

раняването, превозването (включително транзита), придобиването, притежаването и взривяването на ядрено оръжие или други ядрени експлозивни устройства, както и разпространението на информацията относно такива обекти и дейности, когато това е насочено срещу националната сигурност, обществения ред или здравето на гражданите (чл. 17, ал. 1). Този Закон определя параметрите на държавното регулиране на безопасното използване на ядрената енергия и йонизиращите лъчения, безопасното управление на радиоактивните отпадъци и отработеното гориво, както и правата и задълженията на лицата, които извършват такива дейности, за осигуряване на ядрената безопасност и сигурност, радиационната защита и физическата защита.

Законът установява всеобхватен национален режим за **ядрена безопасност и сигурност** на територията на България в съответствие с изискванията, съдържащи се в *Конвенцията за физическа защита на ядрения материал* и нейното изменение от 2005 г.⁵² Законът подчертава необходимостта от приоритизиране на сигурността на ядрения материал, ядрените съоръжения и радиоактивните материали наред с ядрената безопасност и радиационната защита. Председателят на **Агенцията за ядрено регулиране (АЯР)** упражнява **надзор** върху ядрената безопасност, ядрената сигурност и радиационната защита при използването на ядрената енергия и йонизиращите лъчения и управлението на ядрените отпадъци и отработеното ядрено гориво (чл. 98, ал. 1). Глава VII от Закона се занимава изключително с ядрената сигурност и принципите за физическа защита на ядрения материал, ядрените съоръжения и радиоактивните материали. Системите за физическа защита на ядрените съоръжения и на транспортирането на ядрени материали се основават на **оценка на риска за сигурността**, която се извършва от титуляря на лицензията, отговорен за експлоатацията и използването на съответното съоръжение и/или материал, след съгласуване с ДАНС (чл. 112). **Отговорността** за осигуряване на физическата защита на ядрените съоръжения и ядрените материали се носи от титуляря на лицензията. **Агенцията за ядрено регулиране** издава, изменя, подновява, прекратява и отнема **лицензии и разрешения** за безопасно използване на ядрената енергия и контролира спазването от страна на притежателите на лицензии на установените изисквания за ядрена безопасност, ядрена сигурност и радиационна защита (чл. 5, ал. 1). В глава XI от Закона са определени глобите и имуществените санкции, които се прилагат при нарушаване на установените правила за ядрена безопасност и сигурност и радиационна защита, включително при неефективно изпълнение на съответните задължения от страна на титулярите на лицензии.⁵³

Наредбата за реда за издаване на лицензии и разрешения за безопасно използване на ядрената енергия от 2004 г. определя изискванията за издаване, изменение, подновяване, отмяна и отнемане на лицензии и разрешения, включително критериите за ядрена сигурност, които трябва да бъдат изпълнени, както и процедурите за надзор и мониторинг на

⁵² България, Агенция за ядрено регулиране, Писмо № 91-00-104 до Центъра за изследване на демокрацията, 13 октомври 2020 г.

⁵³ България, *Матрица на Комитет 1540 за България*, 18 юни 2019.

спазването им.⁵⁴ В *Наредбата за осигуряване на физическата защита на ядрените съоръжения, ядрения материал и радиоактивните източници* от 2015 г. са определени процедурите за осигуряване на физическата защита на ядрените съоръжения и съхранението, използването и транспортирането на ядрен материал и радиоактивни материали; процедурите за извършване на оценка на риска в ядрените съоръжения и при планиране на транспортирането на ядрен материал; и процедурите за създаване на зони с ограничен достъп в ядрените съоръжения и местата за съхранение на ядрен материал в съответствие с чл. 115 от *Закона за безопасно използване на ядрената енергия*.⁵⁵ Изискванията, заложи в тази Наредба, са в съответствие със следните препоръчителни документи на Международната агенция за атомна енергия: *Препоръки за ядрена сигурност относно физическата защита на ядрения материал и ядрените съоръжения* и *Препоръки за ядрена сигурност относно радиоактивния материал и свързаните с него съоръжения*.⁵⁶

В *Наредбата за условията и реда за придобиване на професионална квалификация за реда за издаване на лицензи за специализирано обучение и на удостоверения за правоспособност за използване на ядрената енергия* от 2004 г. са посочени видовете професии и дейности, за които се изисква правоспособност, процедурите за провеждане на изпити за придобиване на правоспособност и механизмите за контрол по спазването на условията на издадените лицензи и удостоверения за правоспособност.⁵⁷

От 2016 г. **Университетът за национално и световно стопанство (УНСС)** в София предлага **международна магистърска програма по ядрена сигурност**.⁵⁸ Програмата има за цел да допринесе за изграждането на капацитет в областта на ядрената сигурност, като подготвя квалифицирани ръководни кадри за сектора на ядрената сигурност. Тя е резултат от сътрудничеството между УНСС, МААЕ и Международната образователна мрежа по ядрена сигурност (INSEN), която функционира под егидата на Агенцията, АЯР, Министерството на енергетиката и Министерството на външните работи. По отношение на учебния план Програмата се основава на Техническото ръководство на МААЕ, озаглавено

⁵⁴ България, Агенция за ядрено регулиране, Писмо № 91-00-104 до Центъра за изследване на демокрацията, 13 октомври 2020 г.; България, Министерски съвет, [Наредба за реда за издаване на лицензи и разрешения за безопасно използване на ядрената енергия](#), обн. ДВ бр. 41 от 18 май 2004 г.; посл. изм. ДВ бр. 53 от 5 юли 2019 г.

⁵⁵ България, Агенция за ядрено регулиране, Писмо № 91-00-104 до Центъра за изследване на демокрацията, 13 октомври 2020 г.; България, Министерски съвет, [Наредба за осигуряване на физическата защита на ядрените съоръжения, ядрения материал и радиоактивните вещества](#), обн. ДВ бр. 82 от 23 октомври 2015 г.; посл. изм. ДВ бр. 36 от 13 май 2022 г.).

⁵⁶ International Atomic Energy Agency, [Nuclear Security Recommendations on Physical Protection of Nuclear Material and Nuclear Facilities](#), INFCIRC/225/Revision 5, 2011; International Atomic Energy Agency, [Nuclear Security Recommendations on Radioactive Material and Associated Facilities](#), 2011.

⁵⁷ България, Министерски съвет, [Наредба за условията и реда за придобиване на професионална квалификация и за реда за издаване на лицензи за специализирано обучение и на удостоверения за правоспособност за използване на ядрената енергия](#), обн. ДВ бр. 74 от 24 август 2004 г.; посл. изм. ДВ бр. 53 от 5 юли 2019 г.); България, Агенция за ядрено регулиране, [Годишен доклад за 2019 г.](#), 21 юли 2020.

⁵⁸ Университет за национално и световно стопанство, [Международна магистърска програма по ядрена сигурност](#).

„Образователна програма по ядрена сигурност“, което обхваща редица теми, включително, но не само:

- международна и национална правна рамка, регулираща ядрената сигурност;
- ядрена енергия, ядрен горивен цикъл и ядрени приложения;
- оценка на заплахите;
- технологии, системи и оборудване за физическа защита;
- сигурност на ядрените и други радиоактивни материали при транспортиране;
- ИТ/киберсигурност и компютърна сигурност в ядрения свят;
- ядрена сигурност при големи обществени събития.⁵⁹

Химическа безопасност и сигурност

Приетият през 2000 г. *Закон за забрана на химическото оръжие и за контрол на токсичните химически вещества и техните прекурсори* има за цел да гарантира, че токсичните химически вещества и техните прекурсори се използват само за мирни цели в съответствие с разпоредбите на *Конвенция за забрана на разработването, производството, натрупването и употребата на химическо оръжие и за неговото унищожаване (КХО)*.⁶⁰ Законът забранява разработването, производството, придобиването, натрупването, притежаването, съхраняването, предаването и употребата на химическо оръжие (чл. 4, т. 1 и 2). Законът също така забранява участието във военни приготовления за употреба на химическо оръжие и използването на химически вещества за поддържане на правовия ред като метод за водене на война (чл. 4, т. 3 и 4). Той се стреми да гарантира, че извършването на дейности, свързани с токсични химически вещества и техните прекурсори, подлежи на държавен контрол с цел защита на националната сигурност (чл. 2). Законът отразява разпоредбите на КХО и съдържа като приложения трите списъка на токсичните химически вещества. **Междуведомствената комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение** изпълнява функциите на **национален орган** по КХО и следи за прилагането на разпоредбите ѝ на национално равнище.⁶¹

⁵⁹ Университет за национално и световно стопанство, *Международна магистърска програма по ядрена сигурност*; International Atomic Energy Agency, *Educational Programme in Nuclear Security: Technical Guidance*, IAEA Nuclear Security Series No 12, 2010.

⁶⁰ България, *Закон за забрана на химическото оръжие и за контрол на токсичните химически вещества и техните прекурсори*, обн. ДВ бр. 8 от 28 януари 2000 г.; посл. изм. ДВ бр. 63 от 9 август 2019 г.; България, *Матрица на Комитет 1540 за България*, 18 юни 2019 г.

⁶¹ България, Министерство на икономиката, *Междуведомствена комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение*.

По силата на този Закон лице, което произвежда, придобива, съхранява или употребява химическо вещество, включено в Приложение № 1 към Закона (т.е. токсични химически вещества от списък 1 на КХО), е длъжно два пъти годишно – не по-късно от 1 март и 1 октомври, да предоставя на **Междуправителната комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение** информация за вида и количеството на съответното химическо вещество и за обекта, на който се извършват дейностите (чл. 13).⁶² Лице, което произвежда, преработва или употребява химическо вещество, включено в Приложение № 2 към Закона (т.е. токсични химически вещества от списък 2 на КХО), е длъжно да предоставя на **Междуправителната комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение** два пъти годишно – не по-късно от 1 март и 1 октомври, следната информация:

1. информация за вида и количеството на всяко химическо вещество от част А, обозначено с "*", от което се произвежда повече от един килограм, и за съответния обект, на който се извършват дейностите;
2. информация за вида и количеството на всяко друго химическо вещество от част А, от което се произвеждат повече от сто килограма, и за обекта, на който се извършват дейностите;
3. информация за всяко химическо вещество от част В, от което се произвежда повече от един тон, и за обекта, на който се извършват дейностите (чл. 14).

Лице, което произвежда химическо вещество, включено в приложение № 3 към Закона (т.е. токсични химически вещества от списък 3 на КХО) в количество, надвишаващо 30 тона, е длъжно да предоставя информация за вида и количеството на произвежданото химическо вещество и за съответния обект, на който се извършва дейността, на **Междуправителната комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение** два пъти годишно – не по-късно от 1 март и 1 октомври.

Лице, което произвежда **невключени** в списъците органични химически вещества чрез синтез, когато общото количество на всички произведени вещества за една календарна година надхвърля двеста тона, е длъжно да предоставя на **Междуправителната комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение** информация за вида и количеството на произведените химически вещества и за обекта, на който се извършват съответните дейности, веднъж годишно – не по-късно от 1 март (чл. 16, ал. 1). Лице, което произвежда чрез синтез органично химическо вещество, което съдържа **сяра, фосфор или флуор**, когато количеството на произведеното

⁶² България, [Матрица на Комитет 1540 за България](#), 18 юни 2019 г.; [Закон за забрана на химическото оръжие и за контрол на токсичните химически вещества и техните прекурсори](#), обн. ДВ бр. 8 от 28 януари 2000 г.; посл. изм., ДВ, бр. 63 от 9 август 2019 г. Приложенията към Закона се основават на Приложения I, II и III към Конвенцията за забрана на химическото оръжие.

вещество за една календарна година надхвърля тридесет тона, е длъжно да предоставя на **Междуведомствената комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение** информация за вида и количеството на химическото вещество и за обектите, на които се извършват съответните дейности, веднъж годишно – не по-късно от 1 март (чл. 16, ал. 2). **Контролът** върху дейностите с токсични химически вещества и техните прекурсори се осъществява от **Междуведомствената комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение**, която разглежда предоставената информация в съответствие с изискванията на Закона и извършва проверки на обектите, на които се извършват дейности с токсични химически вещества (чл. 21, ал. 1).

Наредба № 16-437 за условията и реда за извършване на дейности с токсичните химически вещества и техните прекурсори от 4 май 2007 г. задължава всички физически или юридически лица, регистрирани по реда на *Търговския закон*, които произвеждат, преработват или употребяват химически вещества, включени в приложенията на *Закона за забрана на химическото оръжие и за контрол на токсичните химически вещества и техните прекурсори*, да се регистрират в Междуведомствената комисия за експортен контрол и неразпространение на оръжията за масово унищожение (чл. 2, ал. 1).⁶³ В раздел V на Наредбата са определени общите правила за провеждане на **международни инспекции** от техническия секретариат на Организацията за забрана на химическото оръжие.

Законът за защита от вредното въздействие на химичните вещества и смеси от 2000 г. има за цел да гарантира безопасното и съобразено със защитата на околната среда управление на химичните вещества.⁶⁴ Законът определя конкретни правни изисквания за етикетването, опаковането, класифицирането и пускането на пазара на опасни химични вещества, както и процедурите за мониторинг и контрол на опасни химични вещества. С този Закон се прилага и *Регламент (ЕО) № 1907/2006 на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември 2006 г. относно регистрацията, оценката, разрешаването и ограничаването на химикали (REACH)*.⁶⁵

Наредбата за реда и начина за съхранение на опасни химични вещества и смеси от 2011 г. определя задълженията на физическите и юридическите лица, които съхраняват опасни химични вещества; общите изисквания, на които трябва да отговарят складовете за съвместно съх-

⁶³ България, Министерство на икономиката, Писмо № 74-00-39 до Центъра за изследване на демокрацията, 7 октомври 2020 г.; България, министър на икономиката и енергетиката, *Наредба № 16-437 за условията и реда за извършване на дейности с токсичните химични вещества и техните прекурсори*, обн. ДВ бр. 40 от 18 май 2007 г.; посл. изм. ДВ бр. 42 от 28 май 2019 г.

⁶⁴ България, *Закон за защита от вредното въздействие на химичните вещества и смеси*, обн. ДВ бр. 10 от 4 февруари 2000 г.; посл. изм. ДВ бр. 102 от 23 декември 2022 г.

⁶⁵ Вж. *Регламент (ЕО) № 1907/2006 на Европейския парламент и на Съвета от 18 декември 2006 г. относно регистрацията, оценката, разрешаването и ограничаването на химикали (REACH)*. За актуална информация относно прилагането на Регламента REACH на ЕС, виж Министерство на околната среда и водите, *Процедури по REACH*.

ранение на опасни химични вещества; и процедурите за извършване на оценка на безопасността на съхранението на опасни химични вещества.⁶⁶

Министерството на околната среда и водите е сред компетентните държавни органи по отношение на изпълнението на националната политика за предотвратяване на **промишлени аварии** с опасни вещества.⁶⁷ Глава VII от **Закона за опазване на околната среда** от 2002 г. урежда предотвратяването на мащабни промишлени аварии и промишлено замърсяване.⁶⁸ Подготовката, готовността и реакцията за управление на мащабни промишлени аварии представлява важен аспект от осигуряването на **екологична сигурност** и ограничаване на вредните последици от изпускането на опасни вещества.

За да се намали рискът от промишлени аварии, включително вероятността от **умишлени инциденти**, операторите на **съоръжения и предприятия**, които са класифицирани като такива с **нисък** или **висок рисков потенциал**, са задължени да разработят политика за предотвратяване на големи аварии. Тази политика трябва да бъде придружена от набор от подходящи средства, структури и система за управление на мерките за безопасност. Всеки обект или предприятие трябва също така да разработи **план за действие при извънредни ситуации**, в който се определят процедурите, стъпките и мерките, които трябва да се предприемат и следват в случай на злополука. **Кметовете** на общините, на чиято територия се намират обекти и предприятия с висок рисков потенциал, изготвят и при необходимост прилагат външни планове за действие при аварии. **Контролът** върху дейността на предприятията и съоръженията с нисък и висок рисков потенциал се осъществява чрез **съвместни проверки** от комисии, създадени със заповед на **министъра на околната среда и водите**. В състава на **комисиите за проверка** влизат представители на Министерството на околната среда и водите, Министерството на вътрешните работи, Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда“ и кметове на общини. Комисиите извършват проверки въз основа на годишен план. Честотата на проверките се определя в съответствие с резултатите от систематичната оценка на риска, която се извършва най-малко веднъж годишно в предприятията и съоръженията с висок рисков потенциал и веднъж на три години в предприятията и съоръженията с нисък рисков потенциал. **Наредбата за предотвратяване на големи аварии с опасни вещества и ограничаване на последиците от тях** от 2016 г. определя формата на доклада за безопасност, аварийните планове и оценката на риска, които трябва да бъдат въведени в обектите и предприятията с нисък и висок рисков потенциал.⁶⁹

⁶⁶ България, Министерски съвет, [Наредба за реда и начина за съхранение на опасни химични вещества и смеси](#), обн. ДВ, бр. 43 от 7 юни 2011 г., посл. изм. ДВ бр. 10 от 5 февруари 2021.

⁶⁷ България, Министерство на околната среда и водите, Писмо № 48-00-621 до Центъра за изследване на демокрацията, 9 октомври 2020 г.

⁶⁸ [Закон за опазване на околната среда](#), обн. ДВ бр. 91 от 25 септември 2002 г.; посл. изм. ДВ бр. 102 от 23 декември 2022 г.

⁶⁹ България, Министерски съвет, [Наредба за предотвратяване на големи аварии с опасни вещества и ограничаване на последиците от тях](#), обн. ДВ бр. 5 от 19 януари 2016 г.; посл. изм. ДВ бр. 62 от 5 август 2022 г.

Законът за управление на отпадъците, приет през 2012 г., определя общата правна рамка за управление на опасните отпадъци.⁷⁰ Свойствата на опасните отпадъци са изброени в Приложение 3 към Закона. Отпадъците се класифицират като „опасни“, ако те са: 1) експлозивни; 2) оксидиращи; 3) запалими; 4) дразнещи, причиняващи дразнене на кожата и увреждане на очите; 5) токсични за определени органи или опасни за вдишване; 6) остро токсични; 7) канцерогенни; 8) корозивни; 9) инфекциозни; 10) токсични за репродукцията; 11) мутагенни; 12) отделящи силно токсичен газ; 13) сенсibiliзиращи; 14) токсични за околната среда; 15) способни да проявят някое от опасните свойства, изброени по-горе, което не се показва пряко от първоначалните отпадъци. Опасните отпадъци, които не са битови отпадъци, не се смесват с други отпадъци и подлежат на строги процедури за безопасно управление, като персоналът, който борави с такива отпадъци, трябва да бъде подходящо обучен (чл. 8). Всяко лице, което участва в образуването, събирането, транспортирането, третирането, търговията или посредничеството с опасни отпадъци, е длъжно да води надлежно заверени отчетни книги (чл. 44, ал. 1). Освен това те са длъжни да представят годишни отчети за дейността си на **Изпълнителната агенция по околна среда. Регионалните инспекции по околната среда и водите** са отговорни за извършването на проверки за спазване на установените правила.⁷¹

В приложение 1 на *Наредба № 2 за класификация на отпадъците* от 2014 г. са изброени видовете опасни отпадъци.⁷² Чл. 6 от Наредбата препраща към Базелската конвенция във връзка с определението за „опасни отпадъци“, както и към съответните разпоредби, съдържащи се в *Закона за управление на отпадъците*. За да улесни прилагането на Наредбата, Министерството на околната среда и водите публикува *Наръчник за класификация на отпадъците*.⁷³

Актуализираният национален план за действие по управление на устойчивите органични замърсители (УОЗ) в България 2012 – 2020, приет през 2012 г., определя общата национална политическа рамка за прилагане на разпоредбите на Стокхолмската конвенция, Ротердамската конвенция и Базелската конвенция.⁷⁴ Базелската конвенция се изпълнява и чрез националната политика за управление на отпадъците, включително *Националния план за управление на отпадъците*.⁷⁵

⁷⁰ България, [Закон за управление на отпадъците](#), обн. ДВ бр. 53 от 13 юли 2012 г.; посл. изм. ДВ бр. 100 от 16 декември 2022 г.

⁷¹ България, Министерство на околната среда и водите, Писмо № 48-00-621 до Центъра за изследване на демокрацията, 9 октомври 2020 г.

⁷² България, Министър на околната среда и водите и министър на здравеопазването, [Наредба № 2 за класификация на отпадъците](#), обн. ДВ бр. 66 от 8 август 2014 г.; посл. изм. ДВ бр. 53 от 8 юли 2022 г.

⁷³ България, Министерство на околната среда и водите, [Наръчник за класификация на отпадъците](#), септември 2018.

⁷⁴ България, Министерски съвет, [Актуализиран национален план за действие по управление на устойчивите органични замърсители \(УОЗ\) в България, 2012-2020](#), август 2012.

⁷⁵ България, Министерство на околната среда и водите, Писмо № 48-00-621 до Центъра за изследване на демокрацията, 9 октомври 2020 г.

Биологична безопасност и сигурност

Чл. 5, ал. 4 от Конституцията на Република България гласи, че всеки международен договор, който е ратифициран по конституционно установения ред, обнародван и влязъл в сила за България, представлява част от вътрешното право, като има предимство пред всяко противоречащо му вътрешно законодателство.⁷⁶ В съответствие с тези разпоредби *Конвенцията за забрана на разработването, производството и натрупването на запаси от бактериологични (биологични) и токсични оръжия и за тяхното унищожаване (КЗБО)* в сила от 1975 г. е част от **вътрешното законодателство** на България.

При противодействието на **биологичните рискове** България отчита предимствата от възприемането на подхода „единно здраве“ по отношение на здравната сигурност. *Законът за здравето* от 2004 г. определя националната правна рамка за предоставяне на здравни грижи и за контрол и превенция на заболяванията.⁷⁷ *Законът за ветеринарномедицинската дейност* от 2005 г. определя националната правна рамка за осъществяване, управление и контрол на ветеринарномедицинските дейности и за прилагане на установените ветеринарни стандарти и принципи на ЕС и Световната организация за здравеопазване на животните.⁷⁸ *Законът за защита на растенията* от 2014 г. определя националната правна рамка за насърчаване на здравето на растенията чрез прилагане на фитосанитарните мерки, установени от *Международната конвенция за защита на растенията*.⁷⁹

Наредба № 21 от 2006 г. за реда за регистрация, съобщаване и отчет на заразните болести е важна част от системата за здравна сигурност, която има за цел да осигури ефективно наблюдение на болестите и откриване, ранно оповестяване и реагиране на огнища на инфекциозни болести, независимо от техния произход.⁸⁰ Наредбата е насочена конкретно към риска от **биотероризъм** и появата на нови и неизвестни заразни болести (чл. 1, ал. 2). В случай на подозрително биологично събитие, включващо нова или неизвестна болест, Наредбата определя процедурите за предприемане на подходящи мерки за реагиране с цел намаляване на въздействието на потенциалната епидемиологична ситуация на национално и регионално равнище. Те включват вземане на проби, бързо прилагане на подходящи превантивни и профилактични мерки за ограничаване на разпространението на болестта, както и своевременно и ефективно предоставяне на информация на населението за риска.⁸¹

⁷⁶ Конституция на Република България, обн. ДВ бр. 56 от 13 юли 1991 г.; посл. изм. ДВ бр. 100 от 18 декември 2015 г.; България, *Матрица на Комитет 1540 за България*, 18 юни 2019.

⁷⁷ България, *Закон за здравето*, обн. ДВ бр. 70 от 10 август 2004 г.; посл. изм. ДВ бр. 104 от 30 декември 2022 г.

⁷⁸ България, *Закон за ветеринарномедицинската дейност*, обн. ДВ бр. 87 от 1 ноември 2005 г.; посл. изм. ДВ бр. 102 от 23 декември 2022 г.).

⁷⁹ България, *Закон за защита на растенията*, обн. ДВ бр. 61 от 25 юли 2014 г.; посл. изм. ДВ бр. 102 от 23 декември 2022 г.

⁸⁰ България, Министър на здравеопазването, *Наредба № 21 за реда за регистрация, съобщаване и отчет на заразните болести*, обн. ДВ бр. 62 от 29 юли 2005 г.; посл. изм. ДВ бр. 55 от 15 юли 2022 г.

⁸¹ България, Министерство на здравеопазването, Писмо № 74-00-405 до Центъра за изследване на демокрацията, 5 октомври 2020 г.

Националният план на Република България за готовност при пандемия, приет през 2020 г., има за цел да създаде основите на ефективна система за:

- ограничаване на заболяемостта и намаляване на смъртността от пандемична инфекция;
- осигуряване на оптимални условия за лечение на заболяелите;
- поддържане на функционирането на основни за обществения живот сектори и служби, като здравеопазване, сигурност, транспорт и др.;
- осигуряване на постоянна, достоверна и актуална информация за обществото относно хода на пандемията и предприетите мерки.⁸²

В Плана се подчертава необходимостта от **междуведомствен и комплексен подход**, при който водеща роля в изпълнението и координацията на дейностите за реагиране при пандемия има **Министерството на здравеопазването**. Другите компетентни органи изпълняват дейности и мерки за реагиране в рамките на съответните си правомощия в съответствие с *Националната програма за намаляване на риска от бедствия*.⁸³

В *Наредба № 4 за защита на работещите от рискове, свързани с експозиция на биологични агенти при работа* от 2002 г., са определени минималните изисквания за биологична безопасност, които трябва да се спазват при работа, свързана с експозиция на биологични агенти.⁸⁴ Биологичните агенти се категоризират в четири групи в зависимост от нивото на риска от инфекция, който представляват, както следва:

- **Група 1:** биологични агенти, които вероятно няма да причинят заболяване при хората.
- **Група 2:** биологични агенти, които могат да причинят заболяване при хората и да представляват опасност за работещите с тях и за тези, които са пряко изложени на въздействието им; въпреки това вероятността заболяването да се разпространи в рамките на общността е много малка и обикновено има ефективна профилактика или средства за лечението му.
- **Група 3:** биологични агенти, които могат да причинят тежко заболяване при хората и представляват сериозна опасност за работещите с тях или за тези, които са пряко изложени на въздействието им; съществува риск заболяването да се разпространи в общността, но обикновено има ефективна профилактика или средства за лечение.

⁸² България, Министерство на здравеопазването, *Национален план на Република България за готовност при пандемия*, 2 декември 2020.

⁸³ България, Министерство на здравеопазването, *Национален план на Република България за готовност при пандемия*, 2 декември 2020.

⁸⁴ България, Министър на труда и социалната политика и министър на здравеопазването, *Наредба № 4 за защита на работещите от рискове, свързани с експозиция на биологични агенти при работа*, обн. ДВ бр. 105 от 8 ноември 2002 г.; посл. изм. ДВ бр. 100 от 24 ноември 2020 г.

- **Група 4:** биологични агенти, които причиняват тежки заболявания при хората и представляват сериозна опасност за работещите с тях или за тези, които са изложени на въздействието им; съществува висок риск болестта да се разпространи в общността и няма нито ефективна профилактика, нито средства за лечение.

Приложение 1 към Наредбата съдържа списък на биологичните агенти по категории според степента на риск. Ако даден биологичен агент не фигурира в списъка и не може да бъде причислен към конкретна рисковата категория, той се причислява към групата с по-висок риск (чл. 3, ал. 3). В Наредбата са посочени и процедурите за извършване на **оценка на риска за биологичната безопасност**.

Инструкция № 5 за работа с причинители на бактериални, гъбични и вирусни инфекции с висок медицински и епидемичен риск от 2003 г. определя правилата за работа с високорискови патогени.⁸⁵ Чл. 2 съдържа списък на **агентите**, попадащи в приложното поле на Инструкцията. Работата с високорискови патогени се извършва в национални референтни лаборатории, лаборатории към Хигиенно-епидемиологичния инспекторат на Министерството на здравеопазването и специализирани ведомствени лаборатории извън системата на Министерството на здравеопазването. Инструкцията подробно описва изискванията за биологична безопасност, правилата за работа с лабораторни животни и процедурите, които трябва да се спазват в случай на лабораторен инцидент.

Наредба № 69 за изискванията за добрата производствена практика при производството на ветеринарномедицински продукти и активни субстанции от 2006 г. определя критериите за контрол на качеството, персонала, съоръженията и оборудването, администрацията, производството и контрола, които определят елементите на добрата производствена практика.⁸⁶ **Надзорът** върху изпълнението на изискването за добра производствена практика съгласно тази Наредба се осъществява от **Българската агенция по безопасност на храните (БАБХ)**.

Наредба № 8 за фитосанитарния контрол от 2015 г. определя реда за осъществяване на фитосанитарен контрол и необходимите защитни мерки за предотвратяване на въвеждането и разпространението на карантинни вредители по растенията и растителните продукти в България и другите държави – членки на ЕС; вноса и транзита на растения и растителни продукти; износа и реекспорта на растения и растителни продукти; и производството, преработката, отглеждането и движението на растения и растителни продукти.⁸⁷ В Приложение 1 на Наредбата са изброени

⁸⁵ България, Министър на здравеопазването, *Инструкция № 5 за работа с причинители на бактериални, гъбични и вирусни инфекции с висок медицински и епидемичен риск*, обн. ДВ бр. 105 от 2 декември 2003 г.

⁸⁶ България, Министър на земеделието и горите, *Наредба № 69 за изискванията за добрата производствена практика при производството на ветеринарномедицински продукти и активни субстанции*, обн. ДВ бр. 49 от 16 юни 2006 г.; посл. изм. ДВ бр. 48 от 18 юни 2019 г.

⁸⁷ България, министър на земеделието и храните, *Наредба № 8 за фитосанитарния контрол*, обн. ДВ бр. 19 от 13 март 2015 г.; посл. изм. ДВ бр. 66 от 20 август 2019 г.

вредителите по растенията, които са забранени за внасяне и разпространение в България. **Българската агенция по безопасност на храните** е основният национален орган за фитосанитарен контрол.

Законът за генетично модифицирани организми (ГМО) от 2005 г. определя националната правна рамка за работа с ГМО в контролирани условия; освобождаването на ГМО в околната среда; пускането на пазара, вноса, износа и транзита на ГМО; и контрола върху дейностите, свързани с ГМО.⁸⁸ Законът възприема принципа на предпазливостта, според който защитата на околната среда и човешкото здраве са основни приоритети. Основните компетентни органи, участващи в изпълнението на националната политика по отношение на ГМО, са **Министерството на околната среда и водите** и **Министерството на земеделието** (чл. 3). Министерърът на околната среда и водите издава, изменя и отнема разрешения за работа с ГМО в контролирани условия и освобождаване на ГМО в околната среда и води регистър на обектите, в които се извършва работа с ГМО в контролирани условия (чл. 4, ал. 1). Министерърът на околната среда и водите се подпомага от **консултативна комисия**, състояща се от 15 членове, хабилитирани в областта на молекулярната биология, молекулярната генетика, екологията, биотехнологиите, агрономството, животновъдството, биологията и медицината (чл. 6-7). Министерърът на земеделието издава, изменя и отнема разрешения за пускане на пазара на ГМО или на продукти, съдържащи ГМО (чл. 5).

Наредбата за освобождаване на генетично модифицирани организми в околната среда и пускането им на пазара от 2005 г. определя правилата и процедурите за освобождаване на ГМО и тяхното пускане на пазара.⁸⁹ В България не са издавани разрешения за освобождаване на ГМО в околната среда.⁹⁰ *Наредбата за работа с генетично модифицирани организми в контролирани условия* от 2005 г. определя условията и реда за извършване на оценка на риска от работа с ГМО, необходимите мерки за лабораторна биобезопасност, включително изискванията за управление на отпадъците и личните предпазни средства, както и формата на съответните документи, които трябва да се подадат за целите на регистрацията. **Министерството на околната среда и водите** поддържа **регистър** на обектите, в които се извършват дейности, свързани с ГМО, и **регистър** на разрешенията за работа с ГМО в контролирани условия.⁹¹ В България има осем регистрирани обекта, в които се извършва работа с ГМО. Прилагането на съществуващите механизми за контрол върху работата с ГМО е уредено в *Инструкция за организацията и реда за извършване на контрол от структурите на МОСВ върху работата с ГМО в контролирани условия и освобождаването им в околната среда* от 2012 г.⁹²

⁸⁸ България, [Закон за генетично модифицираните организми](#), обн. ДВ бр. 27 от 29 март 2005 г.; посл. изм. ДВ бр. 102 от 23 декември 2022 г.).

⁸⁹ България, Министерски съвет, [Наредба за освобождаване на генетично модифицирани организми в околната среда и пускането им на пазара](#), обн. ДВ бр. 81 от 11 октомври 2005 г.; посл. изм. ДВ бр. 20 от 9 март 2021 г.

⁹⁰ България, Министерство на околната среда и водите, [Регистри на ГМО](#).

⁹¹ България, Министерство на околната среда и водите, [Регистри на ГМО](#).

⁹² България, Министерство на околната среда и водите, Писмо № 48-00-621 до Центъра за изследване на демокрацията, 9 октомври 2020 г.

МЕДИЙНИЯТ СЕКТОР И ХИБРИДНИТЕ ЗАПЛАХИ

Конституцията на Република България утвърждава основния принцип на свободата на изразяване и гарантира правото на свобода на словото и правото на информация във всички сфери на обществения живот, включително журналистиката. Конституцията утвърждава и свободата на медиите, както и индивидуалното и колективното право на гражданите да търсят, получават и разпространяват информация. Тези права не са абсолютни и упражняването им не може да бъде насочено срещу правата или законните интереси на други лица, както и срещу националната сигурност, обществения ред, народното здраве и морала.⁹³ *Наказателният кодекс* предвижда наказателна отговорност за разпространяване на фалшиви сигнали. Лице, което предава по радио, телефон или по друг начин неверни повиквания или заблуждаващи знаци за помощ, злоупотреба или тревога, се наказва с лишаване от свобода до две години (чл. 326, ал. 1). Ако от такова деяние са настъпили значителни вредни последици, наказанието е лишаване от свобода до пет години и глоба от десет хиляди до петдесет хиляди лева (чл. 326, ал. 2).⁹⁴

Дезинформацията се определя като „доказуемо невярна или подвеждаща информация, която се създава, представя и разпространява с цел да се извлече икономическа изгода или съзнателно да се въведе в заблуждение обществеността, като последиците от това могат да бъдат в ущърб на обществения интерес. В ущърб на обществения интерес са заплахи за демократичните политически процеси и процесите на формиране на политика, както и за общественото благо – като защита на здравето на гражданите на ЕС, защита на околната среда и сигурността. Съобщаването за грешки, сатирата и пародията, както и ясно разпознаваеми политически мотивирани новини и коментари не се смятат за дезинформация.“⁹⁵

На равнище ЕС не съществува обща регулаторна рамка за противодействие на дезинформацията, като усилията досега бяха насочени основно към повишаване на прозрачността и надеждността на онлайн екосистемата, насърчаване на медийната грамотност, подкрепа за качествената журналистика и насърчаване на стратегическата комуникация. След руската инвазия в Украйна ЕС **наложи санкции** срещу няколко руски държавни медии, участващи в умишленото разпространение на пропаганда и дезинформация.⁹⁶ Санкциите възпрепятстват всякакво излъчване на територията на ЕС и обхващат всички средства за предаване и разпрос-

⁹³ България, *Конституция на Република България*, обн. ДВ бр. 56 от 13 юли 1991 г.; посл. изм. ДВ бр. 100 от 18 декември 2015 г., чл. 39-41.

⁹⁴ България, *Наказателен кодекс*, обн. ДВ бр. 26 от 2 април 1968 г.; посл. изм. ДВ бр. 79 от 4 октомври 2022 г.

⁹⁵ Европейска комисия, Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и Комитета на регионите „Европейски подход за борба с дезинформацията, разпространявана онлайн“, април 2018.

⁹⁶ Council of the European Union, “Why has the EU sanctioned some media outlets?”, – In: “EU sanctions against Russia explained”.

транение, включително кабелна, сателитна и интернет телевизия, онлайн платформи, уебсайтове и приложения.

Законът за радиото и телевизията съдържа разпоредби за ограничаване на излъчването на съдържание, което подбужда към насилие, омраза или тероризъм (чл. 8).⁹⁷ Тези разпоредби се прилагат за радио- и телевизионните оператори, както и за платформите за споделяне на видео. Законът не засяга изрично дезинформацията, но утвърждава принципите и стандартите на журналистическата етика и задължава доставчиците на медийни услуги да спазват тези принципи и стандарти (Каре 2). Стандартите за журналистическа етика са и основната рамка, която определя поведението на печатните медии.

Каре 2. Етичен кодекс на българските медии – основни елементи

Предоставяне на достоверна информация на обществото. Медиите се съгласяват да предоставят точна и проверена информация, ясно да разграничават фактите от коментарите и предположенията, да предоставят разнообразни гледни точки, да отразяват спорове с даване на възможност на засегнатите страни да изразят своята позиция и да посочват ясно, когато информацията е манипулирана. В случай на грешка медиите се задължават да публикуват ясна и достатъчно забележима поправка и да предоставят право на отговор на засегнатите лица. Медиите се съгласяват също така да търсят и използват различни източници на информация и да дават предимство на идентифицирани източници пред анонимните.

Събиране и представяне на информация. Медиите се съгласяват да използват честни и законни средства за събиране на информация и да не получават информация чрез заплахи, принуда или тормоз. Новините трябва да се представят при зачитане на неприкосновеността на личния живот на всеки, като се избягва публикуването на снимки или записи, които не са направени на обществени места, освен ако лицата, които участват в тях, не са съгласни.

Редакционна независимост. Медийното съдържание не трябва да бъде обект на политическо или икономическо влияние или натиск.

Отношения в медиите и между медиите. Медиите трябва да спазват взаимното уважение и честната конкуренция помежду си.

Обществен интерес. Нарушаването на принципите, заложи в Кодекса, може да бъде оправдано само в случаите, когато може да се докаже недвусмислено, че нарушаването е „в обществен интерес“. Според Кодекса дадена информация е в обществен интерес само ако: а) е в защита на здравето, безопасността и сигурността; б) съдейства за предотвратяване и разкриване на тежки престъпления и злоупотреба с власт; или в) предпазва обществото от опасността да бъде сериозно заблуждавано.

Източник: България, Национален съвет за журналистическа етика, Етичен кодекс на българските медии, 25 ноември 2004 г.

⁹⁷ България, Закон за радиото и телевизията, обн. ДВ бр. 138 от 24 ноември 1998 г.; посл. изм. ДВ бр. 104 от 30 декември 2022 г.

Държавният орган, отговарящ за прилагането на *Закона за радиото и телевизията*, е **Съветът за електронни медии**.⁹⁸ По отношение на медийното съдържание дейността на Съвета е ограничена до специфични функции, включващи, наред с другото, надзор върху спазването от страна на доставчиците на медийни услуги на основни принципи, като правото на свободно изразяване, правото на информация, запазването на тайната на източниците, неразпространението на съдържание, което внушава нетърпимост или противоречи на добрите нрави, спазването на авторските права, съхраняването на чистотата на българския език и гарантирането на правото на отговор. Съветът е упълномощен да наблюдава съдържанието, излъчвано от националните радио- и телевизионни оператори, и издава насоки за добри медийни практики. Той има и правомощия за налагане на глоби и имуществени санкции в случаи на нарушаване на *Закона за радиото и телевизията*. Съществува специална разпоредба, според която на доставчиците на медийни услуги може да бъде наложена санкция в размер между 2000 и 5000 лева (приблизително между 1000 и 2500 евро) за неизпълнение на решение на някой от етичните органи, посочени в *Закона* (чл. 126г). В краен случай, при груби нарушения на основните принципи на радио- и телевизионната дейност, Съветът има правомощието да отнеме лицензията на доставчика на медийни услуги (чл. 122).

Разпространителите и издателите на медийно съдържание са длъжни да **гарантират, че информацията за техните собственици е публично достъпна**. По принцип офшорни дружества нямат право да учредяват или да придобиват участие в юридическо лице, което е издател на периодични печатни издания или което кандидатства или е получило лицензия за радио- и телевизионен оператор, ако процентът на участие предоставя 10% или повече от правото на глас в общото събрание на съответното лице.⁹⁹

От издателите на печатни медии се изисква да предоставят информация за действителния си собственик в първия брой за всяка година (а случай на промяна на собствеността – и в първия брой след настъпването ѝ) и на официалната си интернет страница. От доставчиците на медийни услуги се изисква също така да декларират всяко получено финансиране (вкл. размер, основание и източник), както и дали действителният собственик заема публична длъжност. Тези декларации се подават ежегодно, а в случай на промяна на собствеността – в 7-дневен срок от промяната. Компетентният орган, който следи за спазването на тези изисквания, е **Министерството на културата**.¹⁰⁰

Електронните медии (напр. радио, телевизия, платформи за споделяне на видео) подлежат на **проверка при лицензиране**, в рамките на която от собствениците им се изисква да декларират произхода, структурата и

⁹⁸ България, *Закон за радиото и телевизията*, обн. ДВ бр. 138 от 24 ноември 1998 г.; посл. изм. ДВ бр. 104 от 30 декември 2022 г.

⁹⁹ България, *Закон за икономическите и финансовите отношения с дружествата, регистрирани в юрисдикции с преференциален данъчен режим, контролираните от тях лица и техните действителни собственици*, обн. ДВ бр. 1 от 3 януари 2014 г.; посл. изм. ДВ бр. 94 от 13 ноември 2018 г.

¹⁰⁰ България, *Закон за задължителното депозиране на печатни и други произведения и за обявяване на разпространителите и доставчиците на медийни услуги*, обн. ДВ бр. 108 от 29 декември 2000 г.; посл. изм. ДВ бр. 31 от 19 април 2022 г.

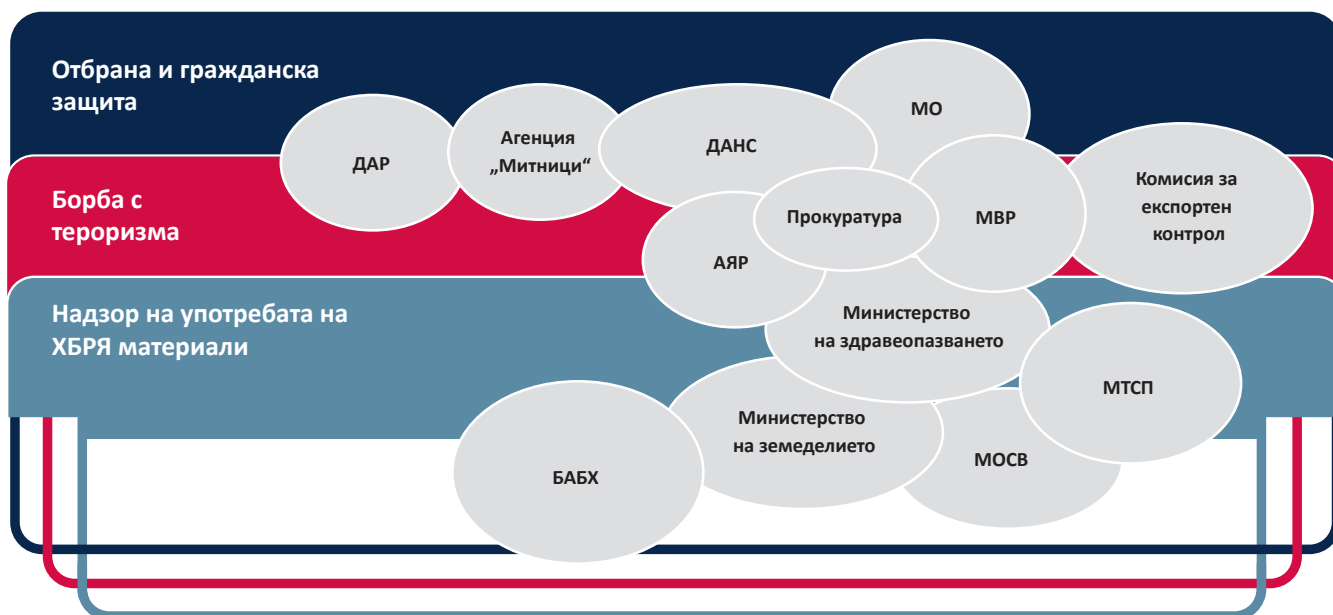
разпределението на собствеността на капитала, както и всяко участие в други медийни предприятия. Невъзможността да се докаже произходът на капитала и собствеността може да доведе до отнемане на лицензията. Информацията за лицата, които упражняват контрол върху управлението на радио- и телевизионния оператор, за състава на управителните органи и за действителния собственик трябва да бъде достъпна в публичен регистър.¹⁰¹ Компетентният орган, който отговаря за лицензирането на доставчиците на електронни медийни услуги, е Съветът за електронни медии.

¹⁰¹ България, [Закон за радиото и телевизията](#), обн. ДВ бр. 138 от 24 ноември 1998 г.; посл. изм. ДВ, бр. 104 от 30 декември 2022 г. Публичният регистър е достъпен онлайн през [интернет страницата](#) на Съвета за електронни медии.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изграждането на устойчивост срещу хибридни заплахи, свързани с ОМУ, изисква ефективни действия на няколко нива.¹⁰² България трябва да **изготви работещ план за действие** за осигуряване на дългосрочна устойчивост на капацитета на съществуващите системи и механизми за противодействие на хибридните заплахи, свързани с ОМУ (Фигура 1). Международното сътрудничество в рамките на органи като ЕС и НАТО е от първостепенно значение за разработването на единен и работещ подход за противодействие на чужди операции за влияние, способен да противодейства на използването на дезинформацията като оръжие. Доброто управление и изграждането на **устойчива инфраструктура за институционална и цифрова сигурност** са първата линия на защита и съществена предпоставка за предотвратяване на завладяването на държавата и медиите и за противодействие на хибридните заплахи. **Превантивните мерки**, освен типичните контраразузнавателни и антитерористични мерки, трябва да включват инициативи и кампании за повишаване на медийната грамотност и обществената чувствителност към социалните манипулации (напр. проверка на фактите), усилия за укрепване на стратегическата комуникация и инициативи за определяне на стандарти, които насърчават качествената журналистика и отговорното медийно отразяване. Прилагането на правилата за насърчаване на **прозрачността на собствеността и финансирането на медиите** е ключова стъпка към подобряване на медийната среда и намаляване на риска от завладяване на медиите.

Фигура 1. Институционална рамка в България за противодействие на хибридните заплахи, свързани с ОМУ

Източник: Център за изследване на демокрацията.

¹⁰² Център за изследване на демокрацията, *Противодействие на хибридните заплахи в България*, Policy Brief No. 118, ноември 2022.

Ефективната регулаторна и институционална рамка за предотвратяване и противодействие на хибридните заплахи, свързани с употребата на ОМУ, на национално равнище трябва:

- да се основава на междуведомствен и междутематичен подход за справяне с операциите за оказване на влияние, който насърчава координацията между правителствените агенции и се занимава с техническите (напр. киберсигурност), както и с политико-икономическите аспекти на чуждестранните дезинформационни дейности;
- да предвижда периодичен преглед на политическите и правните инструменти, насочени към борба със злоупотребата с материали, свързани с ОМУ, както и на свързана с тях информация, за да се гарантира, че установените механизми и разпоредби са актуални.
- да гарантира, че институциите в сектора на сигурността, включително тези, които отговарят за събирането на разузнавателна информация, правоприлагането и наказателното правосъдие, разполагат с достатъчно ресурси и оборудване за идентифициране, откриване, разследване и преследване на инциденти с използването на материали, свързани с ОМУ;
- да насърчава междуведомственото сътрудничество и оперативната съвместимост по време на разследването на подозрения за използване на материали за ОМУ;
- да гарантира наличието на техническа инфраструктура, оборудване и експертен опит, необходими за идентифициране и анализиране на предполагаемите използване на материали, свързани с ОМУ;
- да гарантира, че звената за стратегически комуникации на централно и на местно равнище са добре подготвени да повишават осведомеността и да разясняват своевременно и последователно инициативите, насочени към противодействие на дезинформацията;
- да позволява използване на специфичните възможности на социалните медии на националния език и да насърчава сътрудничеството с основните платформи на социалните медии и националните ИТ асоциации с цел насърчаване на споделеното разбиране на външните хибридни заплахи;
- да приема технологични решения чрез публично-частни партньорства със сектора на информационните технологии за откриване и разследване на повтаряща се дезинформация и на участниците, които я създават и разпространяват;
- да създава механизми за сътрудничество и обмен на информация с гражданското общество, включително академичните среди, за да улесни анализа на заплахите от дезинформация и определянето на възможности за ефективно противодействие.

Гражданското общество, включително **частният сектор**, играе жизненоважна роля за осигуряването на широк достъп до надеждна и проверима информация, качествено отразяване и медиен мониторинг. Основните инициативи, които заинтересованите страни от гражданското общество могат да предприемат, включват:

- разработване на инструменти и платформи за проверка на фактите с цел улесняване на идентифицирането на дезинформационни послания;
- приемане и насърчаване на доброволни (саморегулиращи се) механизми за докладване на дезинформация и укрепване на етичната и отговорна журналистика;
- разработване, внедряване и популяризиране на технологични решения и методи за анализ и медиен мониторинг, базирани на данни, за идентифициране на повтарящи се дезинформационни послания;
- засилване на обществената ангажираност с цел повишаване на осведомеността за заплахите от дезинформация, демонстриране на начините за справяне с тези заплахи и намиране на най-ефективните начини за противодействие;
- създаване на платформа за разработване на устойчиви бизнес модели за независими медии;
- разработване на инструменти и ресурси за преподаване на информационна грамотност, предназначени за различни целеви аудитории.

